

בין אור לחושך ובין ישראל לעמים

בראשית לא: נִּירָא יַעֲקֹב אֶת פְּנֵי לָבֵן וְהִנֵּה אֵינָנּוּ עִמּוֹ פְּתוּמֹל שְׁלִשׁוּם... נִיבְרַח הוּא וְכָל אֲשֶׁר לוֹ נִיקָם וַיַּעֲבֹר אֶת הַבְּקָר וַיִּשֶׁם אֶת פְּנֵיו הֵרַגְלָעֵד: וַיֹּאמֶר לָבֵן לַיַּעֲקֹב מַה עֲשִׂיתָ וַתִּגְבֹּב אֶת לִבִּי וַתִּגְבֹּב אֶת גְּבוּמֵי פְּשָׁבוֹת חֶרֶב: לָמָּה נִחְבַּאתָ לְבָרֶם וַתִּגְבֹּב אֹתִי וְלֹא הִגַּדְתָּ לִּי וְאֲשַׁלְחֶךָ בְּשִׂמְחָה וּבְשִׂרִים בְּחַף וּבְקִבּוּר: וְלֹא גָטְשִׁינִי לְנִשְׁק לְכַנִּי וּלְכַנְתִּי עִמָּךְ הַסְכַּלְתָּ עִשׂוֹ... וְעַתָּה לָכֵּה גְּרִיתָ אֲנִי וְאֶתְּהִי וְהִנֵּה לְעַד בֵּינִי וּבֵינֶךָ: וַיִּשָּׁח יַעֲקֹב אֶבֶן וַיְרִימָהּ מִצְּבָה: וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב לְאֶחָיו לְקַטּוּ אֶבְנִים וַיִּקְחוּ אֶבְנִים וַיַּעֲשׂוּ גֵל וַיֹּאכְלוּ שָׁם עַל הַגֵּל: וַיִּקְרָא לוֹ לָבֵן יָגֵר שֶׁהָדוּתָא וַיַּעֲקֹב קָרָא לוֹ גֵלְעָד: וַיֹּאמֶר לָבֵן לַיַּעֲקֹב הִנֵּה הַגֵּל הִנֵּה וְהִנֵּה הַמַּצְבָּה אֲשֶׁר נִרְתִּי בֵּינִי וּבֵינֶךָ: עַד הַגֵּל הִנֵּה וְעַתָּה הַמַּצְבָּה אִם אֲנִי לֹא אַעֲבֹר אֶלֶיךָ אֶת הַגֵּל הִנֵּה וְאִם אֶתָּה לֹא מֵעַבְרָ אֵלַי אֶת הַגֵּל הִנֵּה וְאֶת הַמַּצְבָּה הַזֹּאת לְרַעָה:

ב"ר: לרעה אי אתה עובר אבל אתה עובר לפרקמטיא:

הגדה של פסח: צא ולמד מה בקש לָבֵן הָאֲרָמִי לַעֲשׂוֹת לַיַּעֲקֹב אֲבִינוּ, שְׁפָרְעָה לֹא גָזַר אֶלָּא עַל הַזְּכָרִים וְלָבֵן בְּקִשׁ לַעֲקֹר אֶת הַכָּל...
דעת זקנים מבעלי התוספות: (נב) עד הגל הזה - ולכן בלעם לקה דאמרין הוא לבן הוא בעור שכן דרך המכזבים והמשקרים באמונתם להיות לוקים ע"י העדים ובלעם נלקה בגל כדכתיב ותלחץ רגל בלעם אל הקיר ואותו קיר הגל היה:
סנהדרין קו הנני הולך לעמי לכה איעצך אשר יעשה העם הזה לעמך... א"ל אלהיהם של אלו שונא זימה הוא, והם מתאווים לכלי פשתן, בוא ואשיאך עצה: עשה להן קלעים והושיב בהן זונות... ובשעה שישאל אוכלין ושומין ושומחין ויוצאין לטייל בשוק, אומרת לו: אי אתה מבקש כלי פשתן?... הרי את כבן בית, שב ברור לעצמך. וצרצורי של יין עמוני מונח אצלה, ועדיין לא נאסר יין של נכרים. א"ל רצונך שתשתה כוס של יין? כיון ששתה בער בו. א"ל השמיעי לי. הוציאה יראתה מתוך חיקה, א"ל עבוד לזה! א"ל הלא יהודי אני. א"ל ומה איכפת לך, כלום מבקשים ממך אלא פיעור, והוא אינו יודע שעבודתה בכך. ולא עוד אלא שאיני מנחתך עד שתכפור בתורת משה רבך...

חובלת התורה: בפסוק ארמי אובד אבי וירד מצרימה וגו'. יש לפרש על פי מה דאיתא בספר גליא רזיא וזה לשונו בשביל שהביא יעקב אבינו לשון תרגום בתורה לבן קראו יג' שהדותא ויעקב קראו גלעד, בשביל כך באו ישראל בגלות מצרימה דוקא וכו' עיין שם. ויש לומר דזה שאמר הכתוב בפרשת וישב וישאו עיניהם ויראו והנה ארחת ישמעאלים באה מגלעד וגו' להוריד מצרימה. ר"ל שראו שבאו מגלעד"ד הואיל שיעקב הביא גלעד"ד לשון תרגום בתורה ולכן הוכרח יוסף להוריד מצרימה. וזה שאמר הכתוב ארמי דייקא אובד אבי וירד מצרימה ר"ל בשביל שהביא אבי לשון ארמי בתורה זאת גרם שלכך הוכרח לירד מצרימה. ויש לפרש גם כן דזה שאמר בעל הגדה וירד מצרימה מלמד שהיה אנוס על פי הדיבור דייקא ר"ל בשביל שדבר יעקב אבינו לשון ארמי עם לבן לכך היה אנוס לירד למצרים.

משך חכמה: ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו עד בוקר - הנה המתבונן יראה כי במצרים נשתכח מהם גופי תורה שהיו גוי מקרב גוי הללו עובדי ע"ז כו', וכן הפרו ברית מילה. אמנם הסייגים והגדרים שמרו ביתרון גדול כמו שאמרו במכילתא שלא שנו שמם שלא שנו לשונם שלא גלו מסותרין יעו"ש, לא כן בגלות בבל היו שומרים גופי תורה אמנם הסייגים והגדרים עברו שבניהם היו מדברים אשדודית ושינו שמם והתחתנו עם גויי הארצות כמו שנאמר בסוף נחמיה. והנה בימי היות ישראל בגולה העיקר הוא הסייגים והגדרים שלא יתערבו בין העמים... ולכן אמרו במדרש מהיכן היו ישראל מנסכין במדבר ממה שהיו תגרי עו"ג מוכרין ועדיין לא נאסר יין העמוני, ואח"כ גזרו על יינן ושמנן ופתן לעשות סייג וגדר בין ישראל לעו"ג שלא יאבדו קיומן וצורתן הלאומית, שנחיצת הסייגים מוכרחית לאומה. ולכן הרבה התורה בסייגים גבי פסח מפני שעל פי הגדרים והסייגים נגאלו.

בראשית לב באנו אל אחיך אל עשו וגם הלך לקראתך ונארכע מאות איש עמו... הצילני נא מיד אחי מיד עשו כי ירא אנכי אתו פן יבוא והפני אם על בנים: וניקם בלילה הוא וניקח את שמי נשיו ואת שמי שפחתי ואת אסד עשור ילדיו וינעבר את מעבר יבק: (כה) וינמר יעקב לבדו ויאבק איש עמו עד עלות השחר: (כו) ונירא כי לא יכל לו וניגע בכף ירכו נמקע כף ירך יעקב בהאבקו עמו...:

קדושת לוי: הצילני נא מיד אחי מיד עשו. דעשו הוא הסט"א הוא מלאך המות הוא היצה"ר, ובקשת יעקב היה הצילני נא שלא יהיה עשו אחי. וזהו מיד אחי מיד עשו, שלא יתגלגל שהיצה"ר יהיה אחי. שפעמים ח"ו היצה"ר מסית לעבירה ולעין אדם מראה מצוה ועל דרך זה מתקרב לאדם ללכודו במהרה לעשות עבירה:

חולין צא: רבי שמואל בר נחמני אמר: כעכו"ם נדמה לו... רב שמואל בר אחא משמיה דרבא בר עולא אמר: כת"ח נדמה לו.

חולין צא: ויאמר שלחני כי עלה השחר, אמר לו: גבב אתה, או קוביוסטוס אתה, שמתירא מן השחר?

תוספות: קוביוסטוס - פירש בקונטרס גונב נפשות, וקשה לפירושו... לכך נראה כמו שפירש ר"ח קוביוסטוס משחק בקוביא.

בית הלוי: הצילני נא מיד אחי מיד עשו. י"ל אחרי כי לא היה לו רק אח אחד למה הוצרך לומר מיד עשו. ויש לפרש הכוונה דיעקב בהודעו דעשו בא לקראתו הבין דלא ימלט מאחד משני האופנים, או דעשו ילחם עמו וירצה להורגו, או דיתרצה עמו וישב עמו בשלוה ואחור כשני אחים, ומשני האופנים הללו נתיירא יעקב, דגם טובתו ואהבתו של עשו רעה היתה אצל יעקב, ועל אלו שני האופנים אמר הכתוב וירא יעקב מאד ויצר לו דאמר וירא על ספק שמא יהרגנו וייצר לו על הספק שמא יתקרב לו. וזהו שביקש על הני שני אופנים הצילני נא מיד אחי מיד עשו שאיננו רוצה בו לא לאח ולא לעשו וביקש שיצילו משני ידים הללו. ונתקבלה תפלתו, דבתחילה היה בדעת עשו להרגו והקב"ה הצילו מידו, ואח"כ כשנתרצה לו ביקש להיות עמו ביחד ואמר נסעה ונלכה ואלכה לנגדך ויהיו שניהם ביחד, והוא דחה אותו בדברים וניצל גם בזה ממנו וכמו שאמר הכתוב וישב עשו ביום ההוא לדרכו שעירה.

והנה כל מעשי אבות הם סימן לבנים, דגם בגלותו של עשו יתנהג כן עם ישראל בשני האופנים כאשר רצה לעשות עם יעקב, דבהתחלת הגלות יהיה גזור גזירות רעות בשמדות ויסורים וילחם בהם וירצה לאבדם וה' ברחמיו לא יעזבם. ולבסוף יאמר כי רוצה לישוב בשלוה עם יעקב וכוונתו דבזה ירחיק את ישראל מעבודת ה' וידיחם מאמונתם... וזה הגלות השני שיהיה בסוף הגלות הוא נקרא בפרך בפה רך. ומזה הגלות נתיירא יעקב אבינו יותר מיראתו מן הראשון, כי טבע האדם עלול להכשל בו יותר מן הראשון וע"כ הקדימו בתפלתו ואמר הצילני נא מיד אחי ואח"כ אמר מיד עשו, יען כי בראשון אין בו רק שיעבוד גופני והשני הוא שיעבוד בשניהם ברוחני וגם בגופני. וזה הענין יהיה נמשך עד ביאת משיח בב"א: ואמרו במדרש לע"ל עשו מתעטף בטליתו ובא ויושב לו אצל יעקב ואומר לו אחי אתה. ואפשר דכוונתם דבסוף הגלות גם עשו יתעטף בטליתו ויהיה לובש לבוש אמונה ובא ויושב לו אצל יעקב שיתקרב ליעקב בכמה פרטים ואומר לו אחי שיתנהג עמו בטוב ואהבה ובטענה זו ירצה עשו לזכות בדינו לעתיד לבא.

בראשית רבה פרשה סה: והי בן ארבעים שנה, הה"ד יכרסמנה חזיר מיער, למה הוא מושלה בחזיר, אלא מה חזיר הזה בשעה שהוא רובץ הוא מפשיט את טלפיו כלומר שאני טהור כך מלכות הזאת הרשעה גזולת וחומסת נראת כאלו מצעת את הבימה, כך עשו כל ארבעים שנה צד נשי אנשים ומענה אותם וכיון שהגיע לארבעים שנה דימה עצמו לאביו, אמר מה אבא נשא אשה בן מ' שנה אף אני נושא אשה בן מ' שנה.

רש"י: (כה) ויותר יעקב - שכח פכים קטנים וחזר עליהם.

עטרת ישועה: כש"ך על התורה אשר חזרת יעקב על פכים קטנים הוא רמז על כך שמן של חנוכה שהי' מונח בחותמו של כה"ג.

ש"ך על התורה: ויותר יעקב לבדו. אל תיקרי לבדו אלא לכדו.

שו"ת ציץ אליעזר חלק כא סימן יז: התרחשות נס פך השמן קשור גם בזכותו של יעקב אבינו ע"ה וזאת כפי שמוכח בספרים שכתוב במדרש

בזה"ל: כשחזר יעקב על פכים קטנים אמר הקדוש ברוך הוא ליעקב אתה מסרת את נפשך בשביל פכים קטנים חייך אני משלם לבניך

שתיעשה להם נס גדול בימי החשמונאים ע"י פכים קטנים.

בראשית רבה ב, ד: והארץ היתה תהו וזו מלכות בבל, ובהו זו מלכות מדי, וחושך זו מלכות יון, תהום זו מלכות רומי.

בר"ר מד: והנה אימה חשיכה גדולה חשיכה גדולה זו יון.

שו"ע או"ח תקפ: בשמונה בטבת נכתבה התורה יונית בימי תלמי המלך והיה חשך בעולם שלושה ימים.

מנחות צט: שאל בן דמה בן אחותו של ר' ישמעאל את ר' ישמעאל כגון אני שלמדתי כל התורה כולה מהו ללמוד חכמת יונית קרא עליו המקרא

הזה לא ימוש ספר התורה הזה מפ"ך והגית בו יומם ולילה צא ובדוק שעה שאינה לא מן היום ולא מן הלילה ולמוד בה חכמת יונית.

ספר מקבים: בהיות עיר הקודש מיושבת במלוא השלום, והחוקים נשמרים על הצד הטוב ביותר בזכות יראת הקודש של חוננו כהן גדול ושנאנו

את הרשע, קרה שגם המלכים עצמם נהגו לכבד את המקום ולפאר את המקדש על ידי משלוח מתנות מכובדות ביותר, כמו שגם סלווקוס מלך

אסיה נהג לספק מהכנסותיו שלו את כל ההוצאות החלות לצורך עבודת הקרבנות.

עין אי"ה ברכות פ"א ד. רבי יוסי אומר ביה"ש כהרף עין זה נכנס וזה יוצא וא"א לעמוד עליו. נראה לתן רמז במחלוקת רבי יהודה ורבי יוסי, אם

יש לעמוד על זמן בין השמשות, או שאין שיעור מורגש כלל לבין השמשות. וי"ל ע"פ דברי חז"ל במדרש, ויקרא ד' לאור יום אלו מעשיהם של

צדיקים, ולחושך קרא לילה אלו מעשיהם של רשעים. והנה בחובות הלבבות חקר אם יש במציאות ענין ממוצע בין מעשה המצות לעבירות,

והחליט שאין ביניהם ממוצע כלל, שהרי ההכרח הוא מכלל מעשה המצוה, והמותר נכנס בשער האסור. אמנם יש לדון בדבריו ז"ל. וי"ל שזה

רמז ג"כ בענין מחלוקתם הטבעית, שכיון שלילה רומז למעשיהם של רשעים ויום למעשיהם של צדיקים, א"כ בה"ש שהוא הממוצע בין יום ללילה,

רומז על עניני הרשות. ור"י ס"ל שיש במציאות עניני רשות כדעת הראב"ד, ע"כ נותן הוא ג"כ שיעור מוגבל לבה"ש, ור' יוסי ס"ל שאינו

במציאות בפועל דבר של רשות, שאינו לא ממעשיהם של רשעים ולא ממעשיהם של צדיקים, כ"א בכח, ע"כ א"א לעמוד עליו, ונגד זה ג"כ א"א

לעמוד על זמן מורגש, שאינו מן היום ומן הלילה.

עין אי"ה שבת פ"ב: יא. שכשנכנסו יונים להיכל טמאו כל השמנים שבהיכל. יחש ישראל אל אוה"ע, חכמתם מנהגיהם ונימוסיהם... אמנם

העשיה כמתוקנים שבהם גם היא צריכה שמירה יתירה שלא ימשכו אחריהם לעשות ג"כ כנימוסים המקולקלים. והיסוד הנאמן להנהגה בזה הוא,

שישראל צריך שישמור את רוחו ולבבו מכל משמר, אם לפעמים יראה דבר טוב, הנהגה ישרה ותיקון ישובו של עולם בעמים ויקחם להביאם

לגבולו, יראה שלא רוח העמים בכללו יכנס לתוכן חייו הפנימיים, כי בהכנס רוח העמים לתוך חייהם של ישראל אז אין מעצור ואין מעמד. אז

כבר נהדף רוח ישראל ממקומו ועל כסאו יושב זר, כ"א רוח ישראל צריך שיהי' איתן וקבוע בלב. התורה והמצוה וכל המדות הקדושות שהן שייכות

לה, צריכות שיהיו חסנם ומעוזם של ישראל. ומצד החיצוני והטפל שבחיים, מצד צורך השעה וישוב העולם, יפנה לפעמים לקחת מכל דבר טוב

שימצא אצל הגויים אשר סביבותיו. וכ"ז שרוחו בקרבו איתן ונאמן לשם ד' אלהי ישראל ותורתו, הדבר אינו מצוייר כאילו הגויים נכנסים

אל גבולו ונוגעים בנחלתו, כ"א הוא יבא לקחת מאתם, או המה יביאו לו את הדרוש לו לקבל מהם, יפיתו של יפת באהלי שם. אבל כאשר

רוח יון פרץ להכנס בתוך עומק קדושתן של ישראל, לעשות צביון חדש על הרוח הישראלי, ותשוקות חדשות בפנימיות החיים הישראלים

ע"פ המדה היונית, כיון שנכנסו להיכל, טמאו כל השמנים שבהיכל, לא פסלו רק את עצמן של אותן הדיעות והתכונות שנפגמו ע"י המגע

עם התרבות היונית ההוללת, כ"א הדבר פעל על כל המערכה של הדיעות והמדות המעשים והתורות, לתן בהם טעם לפגם, להורידם מקדושתם

ולמנע פעולתם הטובה והקדושה על עם ד'... למדנו שכיון שרק נכנסו יונים להיכל, כיון שרוח הזר חדר עד לפנינו, עד לחיי התורה והקדושה לפגוע

בהם, לשנותם כמעט על פי צביונם הם, כבר טמאו כל השמנים שבהיכל. שוב לא יניחו זוית אחת, וכארסה של חכינא יתפשט זרם הזר והמשחית

ככל גופה של האומה, לקלקל טעמה אמונתה ותומתה...

בראשית לג: יח) נִבְאָ יַעֲקֹב שְׁלֹם עִיר שְׁקֶם אֲשֶׁר בְּאֶרֶץ כְּנָעַן בְּבֵאוֹ מִפְּנֵי אֲרָם נִיחַן אֶת פְּנֵי הָעִיר:

רש"י: (יח) שלם - שלם בגופו שנתרפא מצלעתו. שלם בממונו שלם בתורתו.

בראשית רבה: ויחן את פני העיר נכנס עם דמדומי חמה וקבע תחומין מבעוד יום.

שבת לג: רבי יהודה ורבי יוסי ורבי שמעון ויחבי יהודה בן גרים גביהו פתח רבי יהודה ואמר כמה נאים מעשיהן של אומה זו תקנו שווקים תקנו

גשרים תקנו מרחצאות רבי יוסי שתק נענה רבי שמעון בן יוחאי ואמר כל מה שתקנו לא תקנו אלא לצורך עצמן... ויחן את פני העיר אמר רב מטבע

תיקן להם ושמואל אמר שווקים תיקן להם ורבי יוחנן אמר מרחצאות תיקן להם.

ישעיהו נח: (יג) אִם תִּשָׁב מִשִּׁבַּת רִגְלֶךָ עֲשׂוֹת חֲפְצֶיךָ בְּיוֹם קִדְשִׁי וְקִרְאתָ לְשִׁבַּת עֲנֵךְ לְקֹדֶשׁ יִדְוֶךָ מִכְּבֹד וְכִכְתָּו מַעֲשׂוֹת דְּרָכֶיךָ מִמִּצְוֹת חֲפְצֶךָ וְדָבַר

דָּבָר: (יד) אֲזַ תִּתְעַנֵּב עַל יְדֹנְךָ וְהִרְפַּבְתִּיךָ עַל בְּגָמֶי אֲרָץ וְהִטַּבְתִּיךָ נַחֲלַת יַעֲקֹב אֲבִיךָ כִּי פִי יִדְוֶךָ דָּבָר:

רש"י: נחלת יעקב אביך - נחלה בלא מצרים כמה שנא' ופרצת ימה וקדמה וגו'.

שבת כא: מצותה משתשקע החמה עד שתכלה רגל מן השוק.

בראשית לד: (ח) וַיִּדְבַר חֲמוֹר אִתָּם לֵאמֹר שְׁקֶם בְּנֵי חִשְׁקָה נָפְשׁוּ בְּבִתְכֶם תָּנוּ נָא אִתָּהּ לֹא לְאִשָּׁה: (ט) וְהִתְסַמְּנוּ אִתְּנוּ בְּנִמְכֶם תִּמְנְנוּ לָנוּ וְאֵת בְּנֵינֵינוּ תִּקְחוּ

לָכֶם: (י) וְאִתְּנוּ מִשְׁבּוֹ וְהָאֲרָץ תִּהְיֶה לְפָנֶיכֶם שְׁבּוֹ וּסְסֻרְיָהּ וְהִתְחַזְּזוּ בָּהּ: (כה) וַיְהִי כַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי בְּהִיוֹתָם פְּאֻכִים וַיִּקְחוּ שְׁנֵי בְנֵי יַעֲקֹב שְׁמַעוֹן וְלוֹוִי אֲחֵי דִינָה

אִישׁ חֲרָפוֹ וַיָּבֵאוּ עַל הָעִיר בָּטָח וַיִּהְרְגוּ קָל זָכָר:

קדושת לוי ויגש: שמעון ולוי בהריגתם לשכם רמזו גאולת חנוכה מאומה הרשעה דמש דומה לו.

איגרות ג תשמג: יעקב תיקן מטבע שווקים ומרחצאות בשכם דווקא, שצפה ברוה"ק שהוא מקום המוכן לפורענות של חלוקת מלכות בית דוד ויסוד מאסן

במלכות בית דוד הוא מפני שנחסרה האמונה שמלך עוסק בתורה וחכמה כדוד ושלמה יכול לעסוק יפה בעסקי העולם של הנהגת המלכות. ובא יעקב יושב

אהלים ונתן סימן שהוא מתקן גם מטבע שווקים ומרחצאות, וה"ה רשב"י הצווח כ"כ על הנחת חיי עולם בשביל חיי שעה חתר לתקן תיקון חומרי.

סנהדרין עד: אתא רב דימי אמר רבי יוחנן לא שנו אלא שלא בשעת גזרת המלכות אבל בשעת גזרת המלכות אפילו מצוה קלה יהרג ואל יעבור מאי מצוה

קלה אמר רבא בר רב יצחק אמר רב אפילו לשנויי ערקתא דמסאנא.

רש"י: ערקתא דמסאנא - שרון הנעל, שאם דרך הנכרים לקשור כך ודרך ישראל בענין אחר... אפילו שני זה שאין כאן מצוה אלא מנהג בעלמא

יקדש את השם בפני חבריו ישראל.

צדה"צ נד: עיקר היהדות בקריאת שם ישראל.